

УДК 347.78

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.23>

ЗАГАЛЬНІ ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА АВТОРА В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТВОРУ

Черевко П.П.,*доцент, кандидат юридичних наук
доцент кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Черевко П.П. Загальні особисті немайнові права автора в механізмі правової охорони твору.

У даній статті автор розкриває юридичну природу та зміст особистих немайнових прав автора. Робиться важливий висновок, що всі особисті немайнові права автора можна поділити на загальні та спеціальні. Загальні особисті немайнові права автора притаманні авторам будь-яких творів, в той час як спеціальні особисті немайнові права автора характерні тільки авторам певних творів. В науковій статті проводиться дослідження юридичної природи та змісту загальних особистих немайнових прав автора творів, до яких відносимо право авторства, право на авторське ім'я, право недоторканості твору. Автор не підтримує висловлену в науці позицію щодо віднесення до особистих немайнових прав автора права на опублікування твору (випуск твору в світ), оскільки як за позицією законодавця, так і за своєю суттю дане право виступає майновим.

Права, які захищають зв'язок особистості автора з його твором є особистими немайними правами автора. Дані права не мають грошового виразу, вони притаманні факту авторства та є абсолютними. Система особистих немайнових прав автора охоплює право авторства, право на авторське ім'я та право недоторканості твору. Указані права є загальними, оскільки притаманні автору будь-якого твору. Чинне законодавство України виділяє інші особисті немайнові права автора, але вони характерні для авторів творів образотворчого мистецтва, творів архітектури, а тому носять спеціальний характер. Значення особистих немайнових прав автора надзвичайно високе, оскільки вони носять правостановлюючий характер та сприяють захисту честі й репутації автора. Законодавство у сфері особистих немайнових прав автора на твори необхідно узгодити між собою (щодо можливості передачі особистих немайнових прав іншим особам, що передбачено ЦК України та заборонено Законом України «Про авторське право і суміжні права») та розвивати у напрямку закріплення за авторами інших загальних особистих немайнових прав на твори (право на секретацію твору, право на відкликання твору тощо), які можуть виступати самостійни-

ми об'єктами наукових досліджень. Закріплення даних прав розширить захист інтересів автора в збереженні його творчої самобутності.

Даються дефініції загальним особистим немайними правам автора. Право авторства – це юридично забезпечена можливість особи вважатися автором твору та можливість визнання цього факту від інших осіб. Право на авторське ім'я – це юридично забезпечена можливість автора твору використовувати або забороняти використовувати свій твір під власним іменем (автонім), під вигаданим іменем (псевдонім) або без зазначення імені (анонім). Право недоторканості твору – це юридично забезпечена можливість забороняти вносити в зміст твору, його назву зміни, які можуть порушити цілісність твору, привести до його перекручення або спотворення при будь-якому використанні твору без згоди автора.

Авторські положення ілюструються прикладами із судової практики та правовими позиціями Верховного Суду.

Ключові слова: авторське право; твір; немайнові права; зміст; загальні.

Cherevko P.P. General personal non-property rights of the author in the mechanism of legal protection of the work.

In this article, the author discloses the legal nature and content of the author's personal non-property rights. An important conclusion is made that all personal non-property rights of the author can be divided into general and special. The general personal non-property rights of the author are inherent to the authors of any works, while the special personal non-property rights of the author are characteristic only of the authors of certain works. The scientific article examines the legal nature and content of the general personal non-property rights of the author of works, which include the right of authorship, the right to the author's name, and the right to inviolability of the work. The author does not support the position expressed in science regarding the attribution of the right to publish a work (the release of a work to the world) to the personal non-property rights of the author, since both according to the position of the legislator and by its very nature this right is property.

General personal non-property rights of the author are defined. The right of authorship is a legally guaranteed possibility of a person to be considered the author of a work and the possibility of recognition of this fact by other persons. The right to an author's name is a legally guaranteed opportunity for the author of a work to use or prohibit the use of his work under his own name (autonym), under a fictitious name (pseudonym) or without specifying a name (anonymous). The right to the inviolability of a work is a legally guaranteed possibility to prohibit making changes to the content of the work, its name, which may violate the integrity of the work, lead to its distortion or distortion in any use of the work without the consent of the author.

The rights that protect the connection between the author's personality and his work are personal non-property rights of the author. These rights have no monetary value, they are inherent in the fact of authorship and are absolute. The system of personal non-property rights of the author includes the right of authorship, the right to the author's name and the right to inviolability of the work. The specified rights are general, as they belong to the author of any work. The current legislation of Ukraine allocates other personal non-property rights of the author, but they are characteristic of authors of works of fine art, works of architecture, and therefore have a special character. The value of the author's personal non-property rights is extremely high, as they are of a legal nature and contribute to the protection of the author's honor and reputation. Legislation in the field of personal non-property rights of the author to works must be agreed among themselves (regarding the possibility of transferring personal non-property rights to other persons, which is provided for by the Central Committee of Ukraine and prohibited by the Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights") and developed in the direction of securing for authors other general personal rights non-property rights to works (the right to secretize a work, the right to withdraw a work, etc.), which can act as independent objects of scientific research. Securing these rights will expand the protection of the author's interests in preserving his creative identity.

The author's provisions are illustrated by examples from judicial practice and legal positions of the Supreme Court.

Key words: copyright; composition; non-property rights; content; general.

Постановка проблеми. Авторам, які створили твір надаються не тільки гарантії, що мають забезпечувати їх економічні вигоди, але також такі гарантії, що повинні забезпечувати зв'язок автора із результатами його творчої діяльності: твором. Закон піддає правовій охороні не тільки використання твору, але і нематеріальні відношення автора з твором.

Авторське право регламентує права двоякого роду, що виникають із факту створення твору. З одного боку, це правомочності особистого характеру, які утворюють особисті немайнові права, що дозволяють зберігати особистість автора в тому вигляді як вона проявилася в його творі, а з іншого боку, правомочності майнового характеру, які утворюють майнове право, які дозволяють автору здійснювати економічну експлуатацію, використання свого твору або давати дозвіл на це третім особам, отримуючи за це грошову винагороду.

Історично норми авторського права формувалися з позицій захисту майнового аспекту інтересів авторів, але по мірі розвитку цього правового інституту цивільного права все більше визнавалося важливість особистих немайнових прав. Саме тому, майже всі країни світу визнають важливість немайнових прав автора та здійснюють їх законодавчий захист і піддають правовій охороні. Разом із тим, законодавство щодо особистих немайнових прав авторів потребує свого удосконалення з метою покращення рівня правової охорони творів, що надається авторам.

Стан опрацювання. Особисті немайнові права автора в поле зору цивілістів потрапляли не часто, оскільки як вчені, так і практики більше уваги приділяли майновим правам та економічному аспекту використання творів, що і не дивно, враховуючи, що саме вони можуть бути предметами багатьох цивільно-правових договорів. Певною мірою така наукова «прогалина» впливала на рівень вивчення особистих немайнових прав автора, формуючи хибне уявлення про їх вторинність. Хоча це не так, якщо пригадати, що таке немайнове права автора як право авторства взагалі носить правовстановлюючий характер, від якого походять всі інші правомочності автора щодо його твору. Окремі аспекти дослідження немайнових прав автора були представлені у працях І. Верес, А. Войцехівської, С. Клейменова, В. Луця, О. Сергієва, Р. Стефанчука, Р. Шишки, О. Яворської тощо. Тим не менше, системне та комплексне дослідження особистих немайнових прав автора, з врахуванням сучасної судової практики, відсутнє.

Мета статті полягає у розкритті юридичної природи та змісту особистих немайнових прав авторів, їх значення в механізмі правової охорони твору, виходячи із сучасного розвитку цивільного законодавства та цивільно-правової доктрини.

Виклад основного матеріалу. Правова охорона твору охоплює комплекс правових заходів, способів та методів, спрямованих на забезпечення нормальної реалізації прав на твори, відповідно до волевиявлення автора або законного користувача твором, а також захист вказаних прав у випадку їх порушення чи оспорення. У цьому контексті правова охорона твору виступає ширшим поняттям, яке охоплює до свого змісту правовий захист твору [1, с. 7].

Особисті немайнові права автора – це права, які захищають зв'язок особистості автора з його твором. Дані права характеризуються певними ознаками: 1) особисті права автора є немайновими, тобто оцінити їх в грошовому виразі неможливо (правда, непрямо це відбувається, коли передбачається сума компенсації в рамках договору при їх порушенні або широка розповсюдженість твору у зв'язку з іменем автора); 2) особисті права автора притаманні факту авторства, тобто невід'ємно пов'язані з особистістю творця твору, внаслідок чого автор зберігає їх за собою протягом всього життя (навіть в тому випадку, коли строк охорони майнових прав автора припинився); 3) особисті права автора є абсолютними, так як захищається проти всіх та кожного.

Вищезазначена характеристика особистих немайнових прав автора вказує на те, що вони є невідчужуваними від самого автора і від них не можна відмовитися (ч. 4 ст. 423 ЦК України [2]). Саме тому не зрозуміла позиція законодавця, який передбачив можливість, у випадках прямо вказаних в законі, особисті немайнові права передавати (відчужувати). Крім того, до особистих немайнових прав не застосовується строк позовної давності, оскільки вони не відносяться до сфери торгівлі (ст. 268 ЦК України).

Серед особистих немайнових прав автора можна виділити такі як право авторства, право на авторське ім'я, право недоторканості твору.

Право авторства – це юридично забезпечена можливість особи вважатися автором твору та можливість визнання цього факту від інших осіб. Виділення цього права обумовлено необхідністю індивідуалізації результатів творчої діяльності та суспільного визнання цих результатів в діяльності конкретних авторів [3, с. 200].

Право авторства виникає з моменту створення твору, навіть якщо він не завершений. Не має значення для охорони права авторства опублікування (випуск у світ) твору. Право авторства є абсолютним правом, а тому інші особи зобов'язані утримуватися від його порушення. Порушення права авторства можуть проявитися в привласненні чужого авторства (плагіат), так і в запереченні авторства стосовно особи, яка створила твір. Якщо питання плагіату часто розглядається судами України [4], то позови, де оспорується авторство особи подаються вкрай рідко. Так, по одній цивільній справі троє наукових працівників вимагали виключення їх з числа десяти співавторів опублікованої наукової статті на тій підставі, що вони згоди на співавторство не давали, з викладеним матеріалом та деякими концепціями, що містяться в статті вони незгідні [5, с. 23-24].

Право авторства, як й інші немайнові права нерозривно пов'язано з особою автора, а тому при його смерті припиняє свою дію. Право авторства

є суб'єктивним правом, яке виникає з факту створення твору, але з іншого боку авторство виступає соціальним феноменом, тобто є об'єктивним, як і об'єктивним є існування самого твору. Тому, авторство, виникаючи в період життя автора, продовжує своє існування незалежно від самого автора і після його смерті [6, с. 42]. Це право не є безстроковим, але охороняється авторство як соціальний феномен безстроково.

Важливість права авторства полягає в тому, що від нього походять всі інші немайнові та майнові права автора. Якщо дане право успішно в суді заперечити, переривається правовий зв'язок особи з твором і вона позбавляється можливості його використовувати. Слід пам'ятати, що авторство в Україні презюмується, тобто особа вважається автором твору, поки не доведено зворотне. Як впливає з правової позиції Верховного Суду «з урахуванням дії в авторському праві презумпції авторства, її спростувати повинен відповідач, тобто особа, яка на думку автора, порушила її авторські права, і така особа не повинна доводити презумпцію авторства, оскільки зазначене презюмується» [7]. Презумпція авторства спрацьовує, якщо твір існує будь-якої об'єктивної (матеріалізованої) формі [8, с. 101].

Право на авторське ім'я – це юридично забезпечена можливість автора твору використовувати або забороняти використовувати свій твір під власним іменем (автонім), під вигаданим іменем (псевдонім) або без зазначення імені (анонім). Дане право надає автору можливість вимагати вказувати вибране ним ім'я при кожному використанні твору, якщо це практично можливо без його спотворення (ст. 438 ЦК України).

Найбільш поширеним способом доведення до відома публіки свого авторства є використання автоніму. Автор сам визначає спосіб та повноту зазначення свого імені. При співавторстві імена визначаються в тій послідовності, яку обрали автори. При чому право на це належить всім авторам незалежно від їх творчого вкладу. При виникненні спору стосовно розташування імен вони вказуються в алфавітному порядку. Імена іноземних авторів вказується в українській транскрипції, яка обов'язково узгоджується з автором оригіналу твору. Найбільш поширеним способом порушення в цій сфері є спотворення імені автора.

Умови та порядок використання псевдоніму законом не регламентується, а тому під ним можуть бути представлені навіть декілька осіб. Мало того, строки та обсяг його використання визначається власне автором. Тим не менше, певні законодавчі рамки у використанні псевдоніму існують: він не повинен порушувати норми моралі, носити образливий характер чи вводити в оману публіку. Указані застереження пов'язані з неможливістю зловживати наданим цивільним правом та порушувати моральні засади суспільства (ч. 3-4 ст. 13

ЦК України). Псевдонім охороняється як і автонім, але на відміну від справжнього імені псевдонім охороняється спеціальним правовим засобом: без згоди автора його псевдонім не можна розкривати. Справжнє ім'я автора можна розкрити тільки за рішенням суду, якщо його твори носять образливий характер або містяться наклеп.

Анонімний випуск твору в світ обумовлено бажанням автора не вказувати зв'язок між ним та створеним твором. Опублікування твору анонімно не означає, що творець відмовився від авторства на нього, але основною проблемою при анонімній творчості буде доведення авторства (як правило, воно підтверджується тією організацією, яка випустила в світ даний твір). Правовий режим аноніму аналогічний псевдоніму.

Право на авторське ім'я безпосередньо пов'язано з правом авторства, оскільки особа може вважати себе автором твору та вимагати визнання цього факту від інших осіб виключно шляхом згадування його (імені) любим способом за його вибором на творі чи його примірниках. Специфіка цієї правомочності полягає в тому, що вона, по-перше, виникає тільки в тому випадку, коли автор вирішив опублікувати твір, а саме право авторства виникає з моменту створення твору (поки твір не опублікований треті особи не можуть пізнати ім'я творця і таким чином спотворити його). По-друге, порушення цієї правомочності – право на ім'я, не завжди означає порушення права авторства взагалі (може мати місце спотворення імені).

Слід зазначити, що нашим законодавством не врегульовано питання стосовно присвяти твору певній особі, подіям чи датам. Інколи такі дії допомагають краще зрозуміти зміст твору чи це стосується творчого задуму. І. Верес вважає, що таке немайнове право – право на секрарезацію об'єкта інтелектуальної власності – слід розглядати як окреме особисте немайнове право, яке не можна ототожнювати з правом на недоторканність твору та з правом на авторське ім'я, оскільки присвята опосередковується прагненням автора відзначити своє особливе ставлення до особи чи дати (події), якій присвячується цей твір [9, с. 14].

Видавцям енциклопедій, енциклопедичних словників, періодичних збірників, збірників наукових праць, газет, журналів та інших періодичних видань належать виключні права на використання таких видань у цілому. Видавець має право за будь-якого використання таких видань зазначати в них своє ім'я або вимагати такого зазначення. (ч. 2 ст. 19 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [10]). Отже, право на авторське ім'я належить не тільки безпосереднім авторам творів, але і їх замовникам, навіть за умови, що вони є юридичними особами. Як видно, така ситуація можлива у випадку створення складеного твору.

Право недоторканості твору – це юридично забезпечена можливість забороняти вносити зміст твору, його назву зміни, які можуть порушити цілісність твору, привести до його перекручення або спотворення при будь-якому використанні твору без згоди автора. Наприклад, без згоди автора не можна супроводжувати книгу ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями, довідковою інформацією тощо. Не можна скорочувати обсяг твору чи замінювати його окремі глави. Подібні дії заборонені, оскільки вони можуть зашкодити «честі та репутації автора» (ч. 1 ст. 439 ЦК України).

Як безпосередній творець автор несе всю відповідальність за зміст та художню цінність твору. Саме тому він зацікавлений щоби його твір було обнародовано в тій формі, яку він буде вважати за достатню для ознайомлення. В збереженні творчої індивідуальності автора, яка відображається в його творі зацікавлено і саме суспільство. Автор вправі вимагати, щоб його думки не піддавалися ні видозміні, ні спотворенню, а суспільство вправі претендувати на користування плодами творчості людського розуму в їх автентичній формі.

Після опублікування твору автор зберігає за собою право на його зміну. Письменнику або художнику важко змиритися з думкою, що твір остаточно сформовано: «Ідея про завершеність тексту може виникнути тільки під впливом забобон або стомлюваності» (Хорхе Луїс Боргес). Автор може вважати за потрібне переглянути або уточнити деякі аспекти твору, покращити стиль, додати або вилучити які-небудь його елементи.

Таким чином, право недоторканості твору має негативний та позитивний аспект. Негативний аспект передбачає заборону внесення змін до твору чи будь-якому іншому посяганні на нього, а позитивний – можливість самому ці зміни внести.

Одним з спірних питань при реалізації права недоторканості твору є можливість переходу його до спадкоємців. Спадкоємці згідно закону уповноважені охороняти недоторканість твору (ст. 439 ЦК України). Але на практиці часто спадкоємці чи інші уповноважені особи дають згоду на внесення змін та доповнень до твору, скоюючи таким чином правопорушення, оскільки право недоторканості твору виступає особистим немайновим правом, перехід якого по закону від автора до інших осіб заборонений.

Право на недоторканість твору інколи вступає в колізію з правом власності особи на матеріальний носій твору (наприклад, твір архітектури). В цьому випадку, дії власника матеріального носія твору не повинні порушувати творчий задум, інакше це буде вважатися посягання на виключну сферу правоволодіння автора.

Слід зазначити, що можливе використання твору в іншому вигляді ніж тому, що йому надав автор і це не буде вважатися порушенням права

на недоторканість твору в силу прямої вказівки в законі (наприклад, цитування творів, творча інтерпретація).

Вище указані особисті немайнові права авторів є загальними, оскільки вони притаманні авторам будь-яких творів. Разом із тим, автори ряду творів мають додаткові особисті немайнові права. Зокрема, автор твору образотворчого мистецтва, який переданий іншій особі у власність має право доступу до нього для його відтворення (виготовлення примірників, слайдів, карток, переробок тощо) за умови, що це не порушує законні права та інтереси власника твору образотворчого мистецтва. Власник не може відмовити автору в доступі до твору без достатніх підстав (ст. 26 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Автор об'єкта архітектури має право фотографувати, здійснювати відеозйомку відповідного об'єкта архітектури як об'єкта авторського права, крім випадків, визначених законом (ч. 1 ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» [11]). Очевидно, що дані немайнові права є спеціальними, так як притаманні не всім авторам.

Ряд вчених вважають, що система загальних особистих немайнових прав автора охоплює право на опублікування твору, яке виражається як юридично забезпечена можливість публічного оприлюднення створеного автором твору [9, с. 14]. Так, ст. 442 ЦК України вказує, що твір вважається опублікованим (випущеним у світ), якщо він будь-яким способом повідомлений невизначеному колу осіб, у тому числі виданий, публічно виконаний, публічно показаний, переданий по радіо чи телебаченню, відображений у загальнодоступних електронних системах інформації, де воно вказується як право на опублікування твору. Виходячи з указанного визначення, право на опублікування (випуск твору в світ) містить в собі наступні можливості:

1) автор визначає чи готовий його твір для доведення до невизначеного кола осіб. Дане право автора забезпечує йому можливість вирішити питання про готовність твору для винесення на оцінку публіки. За бажанням автор може опублікувати незавершений твір. Ознайомлення з твором в приватному порядку третіх осіб не вважається його опублікуванням, оскільки відсутнє невизначене коло осіб і твір не вийшов з приватної сфери автора (наприклад, читання або декламація твору під час репетиції);

2) вирішується питання про час, місце та спосіб опублікування. Автор, що вирішив опублікувати твір сам або за його згодою інші особи вирішує спосіб доведення його до відома публіки. Наприклад, літературні твори можна видати, публічно виконати, передати в ефір.

Тим не менше, законодавство України право на опублікування твору (випуск твору в світ) до числа немайнових прав автора не відно-

сить. Справа в тому, що дане право нерозривно пов'язано з іншими правами автора: правами майнового характеру. Так, твір не можливо опублікувати способом, що не пов'язаний з використанням твору. Використання твору розглядається вітчизняним законодавцем як майновим правом на твір (ст. 440 ЦК України), де різновидом використання твору виступає власне його опублікування (ст. 441 ЦК України). Ось чому автор не може погодитися з тими вченими, які відносять право на опублікування (право на оприлюднення, право на обнародування) твору до особистих немайнових прав автора. Реалізація права на опублікування твору відбувається у формі реалізації майнових прав автора. Додатково майновий характер права на опублікування твору підтверджується тим фактом, що дане право переходить до спадкоємців, якщо це не суперечить волі автора (ч. 4 ст. 442 ЦК України).

Висновки. Права, які захищають зв'язок особистості автора з його твором є особистими немайновими правами автора. Дані права не мають грошового виразу, вони притаманні факту авторства та є абсолютними. Система особистих немайнових прав автора охоплює право авторства, право на авторське ім'я та право недоторканості твору. Указані права є загальними, оскільки притаманні автору будь-якого твору. Чинне законодавство України виділяє інші особисті немайнові права автора, але вони характерні для авторів творів образотворчого мистецтва, творів архітектури, а тому носять спеціальний характер. Значення особистих немайнових прав автора надзвичайно високе, оскільки вони носять правовстановлюючий характер та сприяють захисту честі й репутації автора. Законодавство у сфері особистих немайнових прав автора на твори необхідно узгодити між собою (щодо можливості передачі особистих немайнових прав іншим особам, що передбачено ЦК України та заборонено Законом України «Про авторське право і суміжні права») та розвивати у напрямку закріплення за авторами інших загальних особистих немайнових прав на твори (право на секрарезацію твору, право на відкриття твору тощо), які можуть виступати самостійними об'єктами наукових досліджень. Закріплення даних прав розширить захист інтересів автора в збереженні його творчої самобутності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Немеш П.Ф. Правова охорона торгівельних марок в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 19 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

3. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учебник. 2-е изд., перераб и доп. Москва: ТК Велби, 2004. 752 с.
4. Постанова Апеляційного суду міста Києва від 17 вересня 2018 р. у цивільній справі №761/12823/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76597036> (дата звернення: 27.07.2022).
5. Обзор правовой работы ВААП за 1978 г. Москва, 1979. С. 23-24.
6. Луць В.В. Сроки в гражданских правоотношениях. *Правоведение*. 1989. №1. С. 37-43.
7. Постанова Верховного Суду від 4 грудня 2019 р. у цивільній справі №761/12823/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86241185> (дата звернення: 27.07.2022).
8. Яворська О. С. Презумпція авторства та її застосування у судовій практиці. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2016. Випуск 62. С. 99-106.
9. Верес І. Поняття та види особистих немайнових прав автора. Підприємництво, господарство і право. 2016. №8. С. 10-15.
10. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.
11. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 31. Ст. 246.